

Edyta Grotek

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu/ Polska

Od krytyki przekładu do kształcenia tłumaczy¹

Po dwóch obszernych antologiach, z których jedna prezentuje teksty dotyczące ogólnie współczesnej teorii przekładu i specyficznie polskiej myśli przekładoznawczej (Bończa Bukowski/ Heydel 2013; Bończa Bukowski/ Heydel 2009), na rynku wydawniczym ukazała się kolejna, tym razem prezentująca tłumaczenia na język polski przyczynków naukowych z krajów niemieckojęzycznych.²

Długa i bogata tradycja badań przekładoznawczych w tych krajach nie ułatwiła redaktorom wyboru tekstów do zbioru, który z jednej strony stawia sobie ambitne cele przedstawienia prac i paradygmatów reprezentatywnych dla tego obszaru i którego sam tytuł wywołuje duże oczekiwania, z drugiej zaś jest przecież ze swej natury dziełem posiadającym liczne ograniczenia, choćby tak prozaiczne, jak liczba arkuszy.

Jadwiga Kita-Huber i Piotr de Bończa Bukowski zdecydowali się na dwaście tekstów i zaprosili do współpracy jedenaście tłumaczek i tłumaczy, zarówno literaturoznawców, jak i językoznawców.

Pierwszy proponowany tekst to „Możliwości krytyki przekładu” Juliane House, wydany w 2002 roku jako rozdział monografii zbiorowej (House 2002). W omawianej monografii ukazał się w tłumaczeniu językoznawcy Roberta Kołodzieja. Autorka przedstawia w nim zaprezentowany po raz pierwszy w swojej pracy doktorskiej systemowo-funkcjonalny model oceny tłumaczeń, odchodzący od tradycyjnego dylematu, który przeciwstawia sobie piękno i wierność tekstowi, jakby one wzajemnie się wykluczały (por. Levý 1969: 71), i będący

1| Bończa Bukowski, Piotr de/ Kita-Huber, Jadwiga (red.) (2024). *Współczesna myśl translologiczna w krajach niemieckojęzycznych*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. 295 S.

2| Warto pamiętać o serii Ewy Konefał „Przekładoznawstwo rosyjskie”, której charakter jest jednak nieco inny niż wymienionych antologii.

jednocześnie tego dylematu rozwiązaniem. Proponuje bowiem poszukiwanie „ekwiwalencji funkcji” i ocenę zgodności „profilu tekstowych” (House 2024: 40) tekstu wyjściowego i docelowego. Wprowadzając podział tłumaczeń na jawne i ukryte, House mocno zakotwicza krytykę przekładu w realiach kulturowych – takie podejście towarzyszy czytelnikowi także w innych tekstach tego tomu.

Wciąż aktywny i praktykujący tłumacz tekstów technicznych Peter A. Schmitt³, postulujący włączenie tekstów użytkowych i uznanie ich ważności w kształceniu przyszłych tłumaczy, jest autorem drugiego artykułu w tym tomie. Redaktorzy zdecydowali się na fragment jego klasycznej już monografii „Translation und Technik”. Tekst w tłumaczeniu Michaela Sobczaka („Technical Writing: rzecz o kształceniu tłumaczy specjalistycznych”) znakomicie oddaje główną myśl i ducha postulatów formułowanych przez Schmitta w jego licznych publikacjach i działaniach.

Nowe spojrzenie na badania i dydaktykę tłumaczeń proponuje Peter Sandrini, tłumacz i naukowiec, w którego polu zainteresowań – zwłaszcza we wcześniejszym okresie badawczym – dużą rolę odgrywa język prawny i prawniczy. W obliczu postępującej digitalizacji, dynamicznych zmian w technologiach, rozwoju nauki i przemysłu Sandrini w tekście „Translacja 4.0 – zmiana perspektywy” (przekład Magdalena Duś) postuluje, aby w dydaktyce i przygotowaniu tłumaczy uwzględnić dodatkowe kompetencje i wprowadzanie specjalizacji, przy czym kompetencje translatorskie rozumie za Krügerem jako byt nieprzypisany do konkretnej osoby, lecz będący w stałej interakcji z tzw. ekosystemem tłumaczeniowym (por. Krüger 2015: 296), gdzie tłumaczenie jest „sytuacyjnym działaniem w złożonym środowisku fizycznym” (Risku 2004: 72)⁴, obejmującym siłą rzeczy także technologie tłumaczeniowe. To także dziś głos ważny i wciąż aktualny.

Szkołę funkcjonalną w recenzowanym tomie reprezentują Justa Holz-Mänttari (tekst w przekładzie Zofii Berdychowskiej i Tomasza Rojka), Hans Vermeer (przekład Grzegorz Klag i Paweł Moskała) oraz Paul Kußmaul (przekład Magdalena Pilar i Agnieszka Gawęł). Pierwsze dwa teksty bardzo wyraźnie umieszczają kulturę w centrum działań translacyjnych, przy czym Holz-Mänttari zajmuje się przede wszystkim strukturą działania translacyjnego, poczynwszy od czynników konstytuujących działanie aż do konkretnego planowania tegoż. Vermeer, twórca teorii skoposu, rozważa znaczenie teorii translacji w samym procesie tłumaczenia i zauważając konieczność nie tylko dwujęzyczności, ale także dwukulturowości tłumacza mocno akcentuje ich miejsce

3| Por. <https://www.technik-schmitt.com>, dostęp: 19.02.2025r.

4| Wszystkie cytaty z literatury obcojęzycznej w tłumaczeniu autorki tekstu, jeśli nie podano inaczej.

w procesie kształcenia tłumaczy. Kußmaul, trzeci reprezentant funkcjonalizmu niemieckiego, sięga nieco głębiej, traktując przekład nie tylko jako transfer międzykulturowy, ale jako akt twórczy, będący wynikiem konieczności „dokonania transformacji tekstu wyjściowego” (Kußmaul 2024: 158). I jako taki każdy przekład charakteryzuje się nowatorstwem, akceptowalnością i adekwatnością. Tekst, będący rozdziałem monografii z 2000 roku, stawia dalej tezę o skalarności kreatywności, nawiązując do teorii prototypu Eleonore Rosch.

Wybrany do tomu przyczynek Günthera Abla w przekładzie Piotra de Bończa Bukowskiego to w gruncie rzeczy tekst filozoficzny. Jest kontynuacją rozważań Abla na temat interpretacji i interpretacyjności i wpisuje się w nurt semiotyczno-hermeneutycznych badań nad przekładem, który jako taki jest dla tego niemieckiego filozofa właśnie aktem interpretacji, „konstrukcj[ą] perspektywiczn[ą], koniekturaln[ą], jednocześnie wydobywając[ą] i przypisując[ą] znaczenie” (Abel 2024: 169 i nast.). Abel wyraźnie definiuje w swoim tekście zadania tłumacza, które można streścić w jednym wezwaniu: oddaj sprawiedliwość językowi obcemu.

Aspekt hermeneutyczny tekstu Abla zostaje doskonale rozwinięty w kolejnym artykule proponowanym czytelnikowi przez redaktorów: „Intertekstualność a zmiana języka. Przekład literacki” Wernera von Koppenfelsa. To nieco starszy tekst, pochodzący oryginalnie z roku 1985, przekładu podjęła się Jadwiga Kita-Huber. Przywołując przekłady Shakespeare’a, Koppenfels stawia tezę o dialogicznym charakterze tłumaczenia. Translat jest intertekstualny, ponieważ wchodzi niejako w dialog z tradycją i kulturą. Po raz kolejny w omawianym tomie kultura ujęta jest – choć nie wprost – jako hipertekst. W takim rozumieniu hipertekstualność nierozzerwalnie związana jest z intertekstualnością, co więcej – pozwala na jej eksternalizację (por. Sager 1997: 121).

Do problematyki przekładu jako interpretacji nawiązuje Andreas Poltermann, którego tekst do recenzowanego tomu („Normy przekładu literackiego w systemie literatury”) przełożył Paweł Zarychta. Poltermann podejmuje się analizy systemu literatury, który widzi jako system polikontekstowy, i rozprawia się z postulatami nieprzetłumaczalności, wynikającym z rozumienia przekładu jako relacji między tekstem źródłowym a translatem, bez uwzględnienia całego systemu – literatury, a więc i kultury. Szersze spojrzenie na działanie tłumaczeniowe, jako na przyjmowanie i realizację pewnych ról w systemie społecznym, pozwala według Poltermanna oddać sens, nie tylko słowa.

Najmłodszym autorem prezentowanym w recenzowanej antologii jest Markus Eberharther, profesor w Instytucie Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego. Na przykładzie dzieła translatorycznego Wandy Kragen, składającego się z 36 publikacji książkowych i kilku mniejszych przekładów publikowanych w antologiach czy czasopismach, Eberharther eksploruje możliwości zrozumienia dzieła translatorskiego poprzez kontekst biograficzny jego twórcy.

Patrząc na życie tłumaczki, autor przyczynku nakreśla kryteria estetyczne, zastanawia się także, czy poprzez taki pryzmat można byłoby wyjaśnić zastosowane przez Kragen konkretne strategie i techniki translatorskie. Spojrzenie na translat przez tak doszlifowaną soczewkę uzmysławia nam, w jak dużym stopniu przekład, zwłaszcza literacki, może być interpretacją i transferem międzykulturowym, także intrasemiotycznym, na którym swe piętno odciska historia indywidualna.

Antologię zamyka artykuł Michaeli Wolf, przetłumaczony przez Joannę Gospodarczyk. Autorka prezentuje krótki historyczny przegląd paradygmatów w naukach o przekładoznawstwie, ze szczególnym uwzględnieniem zwrotu kulturowego (*culture turn*), który wiąże z badaniami postkolonialnymi. W swojej dyskusji przybliża koncepcję przekładu kulturowego, dochodząc do wniosku, że translacja jest w zasadzie transkulturacją, a więc transferem kulturowym, mówiąc językiem wcześniejszych tekstów omawianej antologii. Ważnym aspektem jest pokazanie tłumaczenia jako działania politycznego, w którym transfer splata się z polityką kulturową i strukturami władzy.

Na szczególną uwagę w niniejszej recenzji zasługuje wstęp autorstwa Piotra de Bończa Bukowskiego i Jadwigi Kity-Huber, w którym redaktorzy nie tylko przybliżają czytelnikowi zamysł antologii, towarzyszące projektowi wątpliwości i pytania, lecz także prezentują historyczne źródła niemieckojęzycznej myśli translatologicznej, sięgając aż do szesnastowiecznej rozprawy Lutra „Sendbrief vom Dolmetschen”. Podejmują się oni kategoryzacji paradygmatów współczesnego przekładoznawstwa i czynią to w sposób niezwykle analityczny. Ta część przedmowy jest dla czytelnika nie tylko zarysem historii i obecnego stanu badań nad tłumaczeniem, lecz także dobrym przewodnikiem przez wybrane do edycji teksty, które te paradygmaty reprezentują.

Recenzując antologię tekstów z teorii przekładu, nie sposób nie wspomnieć o tłumaczach i tłumaczkach, którzy brali udział w projekcie. Jak różne jest doświadczenie i staż badawczy autorów wybranych do antologii tekstów, tak różne jest doświadczenie translatorskie pracujących nad nimi tłumaczy i tłumaczek. Uznać należy, że wszyscy oni doskonale oddali ducha oryginału, wzbogacając go także miejscami o swoje przypisy. W tym miejscu szczególnie chciałabym podkreślić tłumaczenia tekstów Holz-Mänttari, Vermeera i Kuşmaula, które wykonano w duecie. Taka praca, poza wszystkimi oczywistymi warunkami, jak doskonała znajomość obu języków czy historii i teorii przekładu, wymaga niezwyklej wzajemnej uważności. Tę uważność, ale i dbałość o spójność tłumaczeń, widać w całym recenzowanym tomie.

Omawiana antologia nie tylko zapełnia lukę na rynku wydawniczym. Z całą pewnością jest ona dużą dawką wiedzy i materiału do przemyśleń dla specjalistów zajmujących się teorią przekładu i dydaktyką tłumaczenia, jak również dla praktyków nieznających języka niemieckiego. Być może zainspiruje też

wydawców do tego, aby przyjrzeć się bliżej teorii przekładu w krajach i tekstach nieanglojęzycznych.

Bibliografia

- Abel, Günther (2024). „Tłumaczenie jako interpretacja”. W: Bukowski Bończa, P./ Kita-Huber, J. (red.) *Współczesna myśl translatologiczna w krajach niemieckojęzycznych*. Kraków. S. 167–184.
- Bończa Bukowski, Piotr de/ Heydel, Magdalena (red.) (2009). *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Kraków.
- Bończa Bukowski, Piotr de/ Heydel, Magdalena (red.) (2013). *Polska myśl przekładoznawcza. Antologia*. Kraków.
- House, Juliane (2002). „Möglichkeiten der Übersetzungskritik”. W: Best, J./ Kalina, S. (red.) *Übersetzen und Dolmetschen*. Tübingen. S. 101–109.
- House, Juliane (2024). „Możliwości krytyki przekładu”. W: Bukowski Bończa, P./ Kita-Huber, J. (red.) *Współczesna myśl translatologiczna w krajach niemieckojęzycznych*. Kraków. S. 37–46.
- Krüger, Ralph (2015). „Fachübersetzen aus kognitionstranslatologischer Perspektive. Das Kölner Modell des situierten Fachübersetzers”. W: *trans-kom* 8(2). S. 273–313.
- Kußmaul, Paul (2024). „Przekład jako akt twórczy”. W: Bukowski Bończa, P./ Kita-Huber, J. (red.) *Współczesna myśl translatologiczna w krajach niemieckojęzycznych*. Kraków. S. 139–166.
- Levý, Jiří (1969). *Die literarische Übersetzung. Theorie einer Kunstgattung*. Frankfurt a.M./Bonn.
- Risku, Hanna (2004). *Translationsmanagement. Interkulturelle Fachkommunikation im Kommunikationszeitalter*. Tübingen.
- Sager, Sven (1997). „Intertextualität und die Interaktivität von Hypertexten”. W: Klein, J./ Fix, U. (red.) *Textbeziehungen. Linguistische und literaturwissenschaftliche Beiträge zur Intertextualität*. Tübingen. S. 109–123.

Edyta Grotek

Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Katedra Języka Niemieckiego, Japońskiego i Translatoryki
ul. Bojarskiego 1
87-100 Toruń
edyta.grotek@umk.pl
ORCID: 0000-0001-8717-313